

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ІМЕНІ
О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітнього ступеня «бакалавр»
спеціальності 054 «Соціологія»

на тему:

**«Проблеми адаптації вимушених переселенців з України до умов
проживання у Чехії»**

Виконала:

студентка 4-го курсу 46 групи
спеціальності 054 «Соціологія»

Черняк Ярослава Олегівна

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Гапоненко Дмитро Іванович

Чернігів – 2024

Студент (ка) _____ Черняк Я. О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Науковий керівник _____ Гапоненко Д.І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Рецензент _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри права, філософії та політології

Протокол № 10 від «15» травня 2024 р.

Студент (ка) Черняк Ярослава Олегівна
допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри _____ Чорний О.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Зміст

| | |
|--|-----------|
| Вступ..... | 4 |
| Розділ 1. Теоретико-методологічні засади вивчення адаптації вимушених переселенців з України..... | 6 |
| 1. 1. Визначення понять «соціальна адаптація» і «вимушені переселенців» у соціологічній науці..... | 6 |
| 1. 2. Дослідження адаптації вимушених переселенців в Україні з 2014 р..... | 10 |
| 1. 3. Нормативно-правове регулювання статусу українських біженців у Чехії..... | 14 |
| Розділ 2. Програма соціологічного дослідження..... | 17 |
| 2.1. Методологічний розділ..... | 17 |
| 2.2. Методичний розділ..... | 19 |
| Розділ 3. Аналіз результатів дослідження..... | 21 |
| Висновки..... | 24 |
| Список використаної літератури..... | 26 |
| Додатки..... | 30 |

ВСТУП

Актуальність дослідження. Люди постійно адаптуються до мінливих умов середовища, зокрема соціальних умов, проте іноді доводиться це робити надзвичайно швидко та вимушено, особливо під час війни. Так, як це довелося робити частині українців у 2014 р., а іншим – уже під час повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Проблематика даного явища, зокрема вимушених переселенців у Чехії ускладнюється додатковими проблемами, крім загальних труднощів звичайних емігрантів:

- вимушеним переселенням;
- хвилюванням за рідних, їх втрата;
- втрата житла або така ймовірність;
- рівнем отриманого стресу під час переїзду та тієї загрози життю,

ким він супроводжувався.

Переїзд вплинув на кожного переселенця по-різному, зокрема соціалізація кожної людини пройшла по-різному: хтось соціалізувався краще, а хтось гірше і саме тому для нас ця тема є цікавою, актуальною і такою, що потребує вивчення сучасними соціологічними методиками.

Мета роботи: дослідити рівень адаптації українців, що стали вимушеними переселенцями в Чехії внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації до України.

Завдання:

- проаналізувати наукову літературу з питань адаптації вимушених переселенців і досвід вивчення проблеми у соціології;
- дослідити нормативно-правове регулювання статусу українських біженців у Чехії;
- розробити програму соціологічного дослідження;

– здійснити аналіз і інтерпретацію отриманих результатів стосовно умов проживання та рівня адаптації вимушених переселенців з України у республіці Чехія.

Методи дослідження:

Для досягнення мети і завдань наукової роботи було використано наступні методи дослідження:

- синтез, аналіз, узагальнення задля аналізу на науковій літературі з обраної теми;
- моделювання, для розробки програми соціологічного дослідження;
- персональне інтерв'ю – для апробації інструментарію і збору первинної соціологічної інформації.
- статистичні методи – для обробки, аналізу та інтерпретації одержаних результатів.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаної літератури (23 позиції). Загальний обсяг дослідження становить 42 стор.

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади вивчення адаптації вимушених переселенців з України

1.1. Визначення понять «соціальна адаптація» і «вимушені переселенці» у соціологічній науці

Вимушена еміграція є гострою проблемою як для України в цілому, так і для кожної окремої особистості, котра вимушено покинула власний дім. Люди постійно адаптуються, але проблема вимушених переселенців полягає у тому, що вони повинні були покинути свої домівки швидко і в стресових умовах, таких як обстріли, окупація чи загроза опинитися в епіцентрі бойових дій.

На сьогоднішній день, як у науковій літературі, так і в побутовому вжитку поряд із поняттям «вимушені переселенці» використовується ряд понять, таких як: біженці, переселенці, внутрішньо-переміщені особи.

Існують різні підходи до розрізнення цих понять.

Біженці – особи, які внаслідок побоювань стали жертвами расових, політичних, релігійних або інших переслідувань і перебувають за межами своєї країни.

Внутрішньо-переміщені особи – вимушені переселенці, що не виїхали за межі країни, громадянами якої вони є.

У нашому дослідженні ми будемо використовувати поняття «вимушені переселенці» по відношенню до осіб, які виїхали з території України до республіки Чехія внаслідок військової агресії російської федерації.

Щодо соціальної адаптація – то це процес пристосування індивіда до нових соціальних умов внаслідок змін, що відбуваються у соціальному середовищі.

В цілому, історично, існує три напрямки соціальної адаптації:

Перший, має зв'язок з психоаналітичними концепціями тобто тим, як взаємодіють між собою особистість та суспільство. В даному випадку йдеться

про те як особистість може виконати вимоги суспільства та чи здатне суспільство задовольнити потреби особистості. Узагальнений зміст такої адаптації можна коротко описати наступною формулою: конфлікт – тривога – захисні реакції. Саме такої концепції дотримувалися такі вчені як Е. Еріксон, З. Фрейд та інші.

Другий напрям дослідження мав зв'язок з гуманістичною психологією. Його сутність полягала в наступному: досягнення духовного здоров'я та урівноваження, тобто відповідність цінностей суспільства цінностям особистості і навпаки. Цієї концепції дотримувалися А. Маслоу, К. Роджерс та інші. Загальна формула: конфлікт – фрустрація – акти пристосування. В цій концепції, на відміну від попередньої, вчені виділяють два типи поведінки під час адаптації: конструктивну та деструктивну. Під час конструктивної поведінки людина:

- має мету;
- усвідомлює власну поведінку та розуміє, що і для чого вона робить, прогнозує наслідки власних дій;
- наявність певних внутрішньоособистісних змін та змін у спілкуванні з соціальним оточенням;
- дії людини спрямовані на вирішення проблеми або низки проблем, що виникли.

Натомість, до деструктивних форм поведінки можна віднести уникнення вирішення проблеми будь-якими способами:

- не бажання взагалі щось робити;
- прояви агресії;
- намагання не згадувати про проблему, робити вигляд, що її не існує тощо.

Третій напрям має зв'язок з когнітивною психологією. Його загальна формула є наступною: конфлікт – загроза – реакція пристосування. Якщо

людина отримує інформацію, що прямо протилежна її досвіду, установкам, світогляду або цінностям, то вона сприймає це як загрозу та намагається протидіяти, шукаючи вихід із ситуації, що склалася. Особистість шукає можливості зняти напруження від когнітивного дисонансу (розбіжності між її сприйняттям та реальністю).

В цілому, соціально-психологічна адаптація має досить багато ознак серед яких можна виділити наступні:

– пристосування до зовнішніх умов;

– пристосування до зовнішніх змінних умов соціального оточення та пошук своєрідних компромісів між інтересами соціальної групи та інтересами конкретної особистості.

Загалом поняття адаптації означає пристосування до чогось, вміння якісно жити та змінювати своє життя і власні звички у відповідності до потреб та вимог зовнішнього середовища. Структурними елементами даної системи є соціум та особистість. Без них процес та явище адаптації втрачають свою актуальність.

I. Каськов виділяє декілька стадій адаптації, узагальнюючи дослідження інших вчених на цю тематику:

I стадія – ознайомлення. Тобто особистість знайомиться з новими правилами та нормами;

II стадія – рольова орієнтація. Людина встановлює певні закономірності щодо виконання певних ролей у групі, починає виконувати певні ролі, тобто брати їх на себе.

III стадія – самоствердження. В цей період людина утверджується в своїх рольових позиціях, внутрішньо змінюється до вимог середовища та чітко розуміє його вимоги, як і власні потреби, котрі це середовище може закрити [15].

Процес адаптації у кожного відбувається по-різному, адже кожна людина має свій характер, досвід, світогляд, цінності, рівень соціальної підтримки, внутрішні ресурси та багато чого іншого, що здатне її підтримати у важкі часи. В таких випадках важливим ресурсом для людини стає соціум. Зокрема, знайоме їй оточення. Відповідно, для вимушених переселенців опорою здатне стати інше, незнайоме соціальне оточення, до якого людині ще слід буде пристосуватися, зрозумівши правила та норми саме того середовища, в яке вимушений переселенець потрапить.

Крім того, варто розуміти, що емігранти їдуть обдуманно та зважено, маючи при собі певний ресурс, який допоможе їм адаптуватися: знання мови, кошти, роботу тощо. Натомість вимушені переселенці – це люди, які не з власної волі покинули домівки та поїхали за межі країни, а через певні тяжкі умови, що загрожують їх життю, здоров'ю чи становлять якусь іншу загрозу. Відповідно, у своїй більшості вони не мають такого ресурсу і потребують житло, фінансову підтримку і сприятливі умови під час адаптації в нове мовне і соціокультурне середовище [6].

1.2. Дослідження адаптації вимушених переселенців в Україні з 2014 р.

У відповідності до офіційних даних, станом на 08 жовтня 2014 р. кількість переселенців у межах Донбасу становила 370 тис. людей, серед яких 18 % люди похилого віку та люди з інвалідністю, а 29 % – діти. Проте, серед експертів існує думка, що офіційні дані можуть вказувати менше переселенців аніж є насправді[13].

Внаслідок повномасштабної агресії росії, станом на квітень 2022 р. біженцями стали більше 7 млн. осіб. Загалом, до числа вимушених переселенців можуть бути віднесені дві великі групи людей:

1. Внутрішньо переміщені особи (ВПО), котрі були вимушені переїхати через загрозу життю, але залишилися всередині країни.
2. Люди, які вимушено емігрували з країни та покинули її межі через загрозу життю.

В цілому в науковій сфері існує два теоретико-методологічні підходи до вивчення адаптації як ВПО, так і вимушених переселенців: соціокультурний, або психологічний і ресурсний, або економічний.

У першому випадку йдеться про подолання шоку, стосовно вимушеного переїзду, зміни оточення та потреби в адаптації до нових умов, навколишнього середовища, менталітету, мови, вимог суспільства тощо. При цьому, коли людина переживає шок, вона починає пристосовуватися до нових умов: укладу життя, вчить мову, засвоює особливості культури й менталітету людей, котрі її тепер оточують, навчається правильно контактувати з цими людьми, вивчає їх етикет та особливості спілкування, табуйовані теми, наприклад, рівень достатку та відкриті теми, про які можна спілкуватися навіть у малознайомому оточенні. Наприклад, спілкування про погоду, певну масову подію, що не стосується когось особисто, проте є загальнообговорюваною.

У другому ж випадку йдеться про адаптацію до втрати великої кількості ресурсів та пошук і використання наявних в місці переселення нових ресурсів. У більшості випадків люди стають переселенцями через збройний конфлікт. Відповідно вони можуть втратити житло, роботу, статки тощо. Таким чином, люди втрачають звичні для них матеріальні ресурси і вимушені певний час перебувати без них. Натомість отримують нові у місцях, куди вона прибувають, рятуючись від загроз.

Таким чином, людина з одного боку забезпечує собі можливість контактувати з оточенням, розвиватися, а з іншого боку, їй можуть допомогти із забезпеченням необхідними ресурсами: їжа, кошти, житло, одяг, робота, доступ до освітніх та медичних послуг тощо[6].

В. Константинов, досліджуючи адаптацію вимушених переселенців до змін умов життя, зазначав, що надзвичайно важливою є саме перебудова особистісних психологічних якостей переселенців, їх поведінки та роботи, яку виконує людина, як відповідь на кардинально нові вимоги суспільства, а також адаптація до зміни соціального оточення, щоб забезпечити власні потреби.

Вчені визначають соціально-психологічну адаптацію як двосторонній процес, коли змін зазнає не лише особистість, щоб підлаштуватися та вижити в новій соціальній ситуації, а й соціум, підлаштовуючись під нову людину та її потреби. Наприклад, саме новий соціум призначає виплати перемішеним особам, забезпечує житлом, ліками, продуктами харчування, забезпечує доступ до навчання та інших ресурсів, які сприяють розвитку та включенню особистості в нове середовище.

Н. Палагіна вказує, що це складний процес, адже:

- у людини знижується самооцінка;
- змінюється глобальний план на життя, як наслідок, повністю руйнується існуюча перспектива у житті та вибудовується нова, що може бути досить складним та навіть болючим процесом;

– ламаються стереотипи та патерни поведінки, адже вони вже не відповідають оточуючому середовищу;

– знижується рівень вимог і прагнень людини;

– змінюються ціннісні орієнтації та соціальні установки;

– перебудовується світогляд.

У такому випадку людина може займати позицію оборони, бути агресивною, роздратованою, розгубленою, потребувати допомоги в адаптації тощо. У період, коли людина стає вимушеним переселенцем межа між нормою та патологією стає менш усвідомленою та більш розмитою, адже це може бути просто нормальною реакцією на не нормальну ситуацію.

Г. Солдатова вказує на те, що місцеві жителі можуть вважати переселенців не вартими довіри та відноситися до них із застереженням, у той час як біженці здатні характеризувати місцеве населення як холодне, ліниве і заздрісне. Разом з тим, місцеві мешканці можуть вказувати на ворожість переселенців, їх агресивність тощо. Таке уявлення одне про одного часто руйнує стосунки і не дозволяє їм розвиватися та зміцнюватися.

Щодо емігрантів, то фрустрація, надмірна емоційність, агресивність не є чимось дивним, адже саме це є ознакою психічного виснаження, внаслідок тривалого емоційного навантаження та закономірною реакцією на кризову ситуацію.

Г. Солдатова і Л. Шайгерова зазначають, що позитивні прояви наявні лише на початках кризової ситуації, коли людина мобілізується та активізується за рахунок виключно внутрішніх ресурсів та кидає всі наявні сили на подолання кризової ситуації, в надії її подолати швидко та з мінімальними втратами.

Внаслідок же тривалої по часу травматичної ситуації мобілізаційні ресурси закінчуються і відбувається зрив, внаслідок якого людина виснажується та акцентує увагу на негативному досвіді. Це може призвести до

втрати мети і сенсу життя. Наслідком подібного може бути депресивний стан або ж реальна депресія зі зміною біохімії мозку, де потрібне вже буде втручання лікарів – апатія, висока тривожність, відсутність ініціативи, агресія тощо. Виникненню розладу може сприяти як зовнішня ситуація, так і особистісна схильність.

Як правило розлад стосується всіх сфер життя: емоційної, когнітивної, поведінкової, мотиваційної і комунікативної.

Порушення ментального здоров'я може потягти за собою порушення фізичного та навіть призвести до кризи ідентичності. Людина в такому стані може бути або млявою або надто збудженою, мати порушення пізнавальних процесів, пам'яті та мати розлади мислення. В особливо тяжких випадках, особистість здатна бути схильною до суїцидальної поведінки, що в свою чергу, вже становить пряму небезпеку для здоров'я та життя людини.

Проте, зміни, що відбуваються з емігрантами можуть бути не лише негативними, а й позитивними. Це може бути особистісне зростання, в тому числі і посттравматичне (прояв резильєнтності, тобто здатності відновитися після травми) або ж прояв життєстійкості, якщо події таки не змогли дезадаптувати особистість. Окрім того, до позитивного можна віднести набуття нових навичок, досвіду, розширення світогляду та можливостей, компетентностей особистості тощо.

Зокрема, від особистісних якостей людини залежить її здатність пережити травматичний досвід та зберегти власну цілісність. Крім того, зазначається, що чоловіки є більш адаптивними, тому що менш гостро сприймають кризу. До того ж, чим вищий рівень освіти емігранта, тим більше у нього шансів на позитивну та швидку адаптацію в нових умовах. Загалом, здатність людини адаптуватися залежить від соціуму та проміжку часу, який пройшов з тієї події, що травмувала[5].

1. 3. Нормативно-правове регулювання статусу українських біженців у Чехії.

Вперше рада ЄС 04 березня 2022 р. запровадила тимчасовий захист українців на загальноєвропейській території через напад росії на Україну. Таким чином, був наданий захист українцям та визнана агресія з боку РФ.

24 лютого 2022 р. Чехія запровадила найм'якший ступінь готовності до хвилі біженців з терен нашої країни із чотирьох можливих. Пізніше, щоб дати лад напливу біженців, 04 березня 2022 р. було оголошено надзвичайний.

Далі набув чинності Lex Ukraine. Це низка законів, що сприяє полегшенню включення українських біженців до соціокультурного середовища Чеської Республіки. Цей закон регулював надання роботи українським біженцям, доступу до медицини, освіти, видачі віз тощо.

Було створено та ухвалено три закони, котрі стали базовими для врегулювання ситуації з українськими біженцями та надання їм відповідних умов проживання.

1. Закон № 65/2022 Зб – регулює процеси надання медичних послуг, житла та тимчасового захисту.

2. Закон № 66/2022 Зб – регулює процеси працевлаштування та надання соціального захисту.

3. Закон № 67/2022 Зб – регулює надання освітніх послуг для українців.

Наступними в дію вступили: Lex Ukraine I, II, III, IV, V. Нині діє останній із зазначених, тобто п'ятий. Крім того, в день початку вторгнення російських військ в Україну Чеська Республіка запровадила для українців та людей, що стали біженцями з України спеціальні візи, що дозволяють перебувати на теренах республіки більше ніж 90 днів. Lex Ukraine, до речі, вступив в дію 21 березня 2022 р. і від цього дня спеціальні візи стали візами про тимчасовий захист особи, яка є тимчасовим переселенцем.

З березня 2022 р. почали діяти Крайові центри допомоги біженцям з України, котрі реєстрували українських біженців, щоб допомогти їм в отриманні медичного страхування та оформленні візи про тимчасовий захист, а представники банківської сфери допомагали у відкритті рахунків та оформленні фінансової допомоги, надавали житло та харчування, допомагали з перекладом та оформленням документів.

З 1 квітня 2023 р. медична страховка діє лише 150 діб з дня надання тимчасового захисту, далі подібне страхування доступне для дітей і студентів (до 26 років), пенсіонерів (65 років і старші) та тих, хто доглядає за дітьми до 7 років або двома і більше дітьми до 15 років. Для тих, хто шукає роботу страховку теж продовжує оплачувати держава.

Заява на отримання грошової допомоги повинна подаватися раз на місяць стабільно. Крім того до першого липня 2023 р. виплати становили:

- перші 6 місяців – 5 000 чеських крон;
- більше 6 місяців – 4 620 чеських крон;
- для дітей до 18 років – 3 320 чеських крон.

З 1 липня 2023 р. допомога протягом перших 150 діб перебування на території Чехії становить:

- 4 860 крон – для дорослої людини;
- 7 290 крон – для осіб з інвалідністю;
- 3 490 крон – для дітей.

Далі йде перевірка на перешкоди, що не дозволяють працевлаштуватися і якщо перешкод немає, то допомога стає мінімальною – 3 130 крон на одну працездатну особу. Це не стосується вразливих верств населення.

Всі виплати і витрати на житло оформляються онлайн та потребують банківської ідентифікації.

Житло надавалося лише тим особам, хто не міг вирішити це питання самостійно, а це біля 30% від загальної кількості біженців. Житло надавала

Пожежна служба республіки. Звичайно, для зареєстрованих біженців було наявне житло, а для людей, що надають житло – наявна виплата у розмірі 3 000 крон на одну особу на місяць. Крім того, якщо біженець має низький дохід або немає його взагалі, то допомога надається безпосередньо переселенцю.

Щодо працевлаштування, то біженці мають на це право. При цьому, працедавець повинен повідомити про це Центр зайнятості. Переселенці з України мають такі самі права, як і люди з правом працювати та проживати.

Крім того, допомогу надають волонтери та неурядові організації тощо.

Щодо освіти, то ситуація є наступною: освіта в Чехії є обов'язковою і почати її слід на протязі 90 діб від дня отримання тимчасового захисту. Зміст освітньої траєкторії може бути змінений під індивідуальні потреби учня. В першу чергу, намагаються швидко навчити дітей чеської мови. Проте, дітей з України можуть прийняти на навчання і без знання мови. Університети мають право самостійно розробляти власні умови прийому на навчання.

Загалом, станом на жовтень 2023 р. у Республіці Чехія перебуває 362 594 біженці з України. Серед них майже 70 % працездатні особи; 63,7 % – жінки і 36,3 % – чоловіки; 26,5 % – діти до 18 років[1].

Розділ 2. Програма соціологічного дослідження

2.1. Методологічний розділ

Обґрунтування проблеми дослідження: 24 лютого 2022 р. Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, як наслідок велика кількість людей були вимушені покинути своє звичне життя і втікати закордон, зокрема до Республіки Чехія. З того часу минуло більше двох років, дехто повернувся додому, проте, значна кількість українців і досі проживає за кордоном. Крім того, країни Європейського Союзу неодноразово змінювали вимоги перебування біженців, що позначається на умовах проживання, настроях і наших громадян.

Слід зазначити, що впродовж 2 років соціологи не оминали важливість вивчення даної проблематики. Однак, складність проведення подібних досліджень призводила до того, що переважно вивчалися загальні тенденції, характерні для Європейського Союзу в цілому, а зрізи по окремих державах робилися лише фрагментарно.

Виходячи з вище зазначеного, важливого аспекту набуває соціологічне вивчення особливостей адаптації вимушених переселенців до умов проживання в окремих державах і регіонах, зокрема – у Республіці Чехія.

Об'єкт дослідження – громадяни України, які переїхали до Республіки Чехія, внаслідок військової агресії російської федерації у віці від 18 років.

Предмет дослідження – проблеми адаптації вимушених переселенців з України до умов проживання у Чехії.

Мета дослідження – дослідити основні проблеми адаптації вимушених переселенців з України до умов проживання у Чехії.

Завдання дослідження:

– визначити рівень життя вимушених переселенців у Чехії;

- встановити ставлення населення до місцевої системи охорони здоров'я;
- виявити рівень задоволеності системою освіти;
- дослідити особливості соціального забезпечення і працевлаштування громадян України у Чехії;
- з'ясувати ставлення місцевого населення до українців і навпаки.

Інтерпретація головних понять:

Біженці – особи, які внаслідок побоювань стали жертвами расових, політичних, релігійних або інших переслідувань і перебувають за межами своєї країни.

Внутрішньо-переміщені особи – вимушені переселенці, що не виїхали за межі країни, громадянами якої вони є.

Соціальна адаптація – процес пристосування індивіда до нових соціальних умов внаслідок змін, що відбуваються у соціальному середовищі.

Соціальні виплати – грошова, матеріальна чи інша підтримка, яка надається державою за для підтримки стабільного життєвого рівня громадян.

Чеська Республіка – держава, котра є унітарною демократичною республікою. Кількість мешканців: 10,6 млн. людей[19].

Гіпотези дослідження:

1. Загалом у Чехії створені належні умови для вимушених переселенців з України для здобуття освіти. В першу чергу, це стосується дітей. Разом з тим, на нашу думку, доволі проблемним залишається мовне питання.

2. Враховуючи достатньо високий рівень медицини у Республіці Чехія, можемо припустити, що більшість українських громадян задоволені доступом і якістю послуг. Проте, через відмінності з українською системою охорони здоров'я, певний відсоток незадоволених також може бути на доволі високому рівні.

3. Виходячи з того, що у Чехії створені всі умови для вивчення мови українцями, а також тривалий термін їх перебування в республіці, то переважна більшість вже добре адаптувалася до спілкування чеською мовою у побуті.

4. Соціальна допомога для українців у Чехії у порівнянні з середньою заробітною платою, відносно не велика ($\approx 5\ 000$ = чеських крон, або ≈ 200 євро) тому, з одного боку, рівень забезпеченості має бути не високим. З іншого – держава надає широкі можливості щодо працевлаштування.

5. З власного досвіду можемо зазначити, що місцеве населення прийняло біженців дуже добре. Тож очікуємо на позитивне ставлення значної кількості українців до громадян Республіки Чехія.

2. 2. Методичний розділ

Обґрунтування вибірки дослідження. Генеральну сукупність дослідження складають громадяни України, які переїхали до Республіки Чехія, внаслідок військової агресії російської федерації у віці від 18 років.

Виходячи з поставлених мети і завдань для дослідження пропонується цільова вибірка з використанням методу «снігового кому».

Об'єм вибіркової сукупності становить 100 респондентів.

Інструментарій. Збір первинної соціологічної інформації планується проводити методом персонального інтерв'ю з використанням стандартизованого бланку, а також методом анкетування за допомогою платформи Google Forms. Оперативність та достовірність даних забезпечується компактним бланком інтерв'ю, в якому містяться спеціальним чином сформульовані питання і варіанти відповіді на них. Кількість питань, що вносяться у програму для статистичної обробки – 12, у тому числі соціально-демографічний блок – 2. (Додаток А).

Робочий план дослідження

| № з/п | Захід | Строки виконання |
|-------|---|------------------|
| 1. | Обговорення і затвердження програми дослідження і методичного інструментарію | 5 – 20 лютого |
| 2. | Розробка маршрутів опитування | 21 – 22 лютого |
| 3. | Тиражування інструментарію для проведення пілотажного дослідження | 23 лютого |
| 4. | Проведення пілотажного дослідження | 24 – 25 лютого |
| 5. | Аналіз результатів пілотажного дослідження | 26 – 27 лютого |
| 6. | Внесення правок у програму дослідження і методичний інструментарій | 1 – 10 березня |
| 7. | Тиражування методичного інструментарію для проведення польового етапу дослідження | 11 березня |
| 8. | Проведення польового етапу дослідження | 12 – 31 березня |
| 9. | Первинна обробка заповнених анкет | 1 – 3 квітня |
| 10. | Введення первинної соціологічної інформації до бази даних | 4 – 5 квітня |
| 11. | Аналіз результатів дослідження і підготовка звіту | 6 – 30 квітня |

Розділ 3. Аналіз результатів дослідження

Соціологічне дослідження проведене з 12 по 31 березня 2024 р. студенткою IV курсу 46 групи спеціальності 054 Соціологія Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка Черняк Ярославою Олегівною.

Опитування проведене методом персонального інтерв'ю і анкетування з використанням платформи Google Forms.

Було опитано 100 респондентів, вимушених переселенців з України, які проживають у Чехії.

Соціально-демографічний склад респондентів:

1. Вік:

- 18 – 24 роки – 15 %;
- 25 – 39 років – 33 %
- 40 – 54 роки – 39 %;
- 55 років і старші – 13 %.

2. Стать:

- жіноча – 90 %
- чоловіча – 10 % (Додаток Б).

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що переважна більшість вимушених переселенців, за понад дві роки перебування у Чехії, вже звикли до місцевого ритму життя (75 %). 21 % респондентів вказали, що адаптувалися частково і лише 4 % вказали, що не звикли. В цілому, такі дані підтверджуються ще й тим, що впродовж останнього року кількість тих, хто повернувся в Україну суттєво зменшилася (Додаток В).

Додатковим підтвердженням вищезазначеного, може слугувати й той факт, що майже 71 % опитаних працевлаштовані. А це, на нашу думку, один з найважливіших факторів, який впливає на адаптацію вимушених переселенців (Додаток Г).

При цьому 83 % респондентів, які з різних причин не працюють, отримують соціальні виплати від держави. Щодо решти 17 %, то вони переважно знаходяться у пошуках роботи, або живуть на заощаджені кошти. З власного досвіду можемо зазначити, що пропозицій на ринку праці достатньо (Додаток Д).

Відповідаючи на питання: «Оцініть, будь-ласка, Ваше матеріальне становище?» 6 % респондентів зазначили, що коштів вистачає лише на продукти харчування, 26 % – обрали варіант «Вистачає на харчування і речі першої необхідності», 51 % наших громадян мають достатній рівень прибутків і лише 8 % – живуть забезпечено. 9 % опитаних не змогли оцінити власне матеріальне становище (Додаток Е).

Щодо особливостей умов проживання, то 78 % учасників дослідження зазначили, що винаймають житло, 14 % – проживають разом з місцевими мешканцями, 5 % – вже придбали власне житло і лише 3 % – знаходяться у спеціальних центрах для біженців (Додаток Ж).

Окремо варто зупинитися на таких важливих питаннях як забезпечення освітою і медициною. В цілому, Республіка Чехія надала широкі можливості для вимушених переселенців з України у доступі до освітніх послуг. Про що яскраво свідчать результати, що загалом 75 % респондентів у тій, чи іншій мірі задоволені якістю освіти. І лише 6 % – повністю не задоволені. На нашу думку, однією з основних перепон у цьому контексті виступає питання володіння мовою (Додаток З).

Дещо менше українці задоволені якістю медичних послуг (59 %), 22 % – не задоволені і 13 % – повністю не задоволені (Додаток І).

Що до того, чи достатньо вимушені переселенці володіють мовою, щоб вільно спілкуватися в побуті – 10 % зазначили, що оцінюють власний рівень на відмінно, 41 % – достатньо, 35 % – задовільно, 3 % – відчують серйозні

труднощі у спілкуванні і 11 % – не змогли оцінити власний рівень знання чеської мови (Додаток К).

Що стосується ставлення місцевого населення до переселенців з України, то 67 % опитаних вказали що до них ставляться позитивно, 18 % – відмітили нейтральне ставлення і тільки 4 % – вказали, що відчувають переважно негативне ставлення (Додаток Л).

Схожі результати виявилися і в оцінках ставлення самих українців до місцевого населення. Загалом 68 % респондентів позитивно ставляться до місцевих мешканців, 10 % – нейтрально і 6 % – негативно (Додаток М).

Таким чином, за більш ніж два роки перебування у Чехії вимушені переселенці з України, у більшості своїй, адаптувалися до місцевих умов. Вивчили мову, облаштували власний побут і знайшли роботу, а також досить позитивно оцінюють ставлення місцевого населення. Разом з тим, варто зазначити, що на час проведення опитування доволі значна кількість українців, які були незадоволені місцевими умовами або переїхали до інших країн, або повернулися додому.

ВИСНОВКИ

Відповідно до проведеного нами соціологічного дослідження поняття адаптація в найзагальнішому його розумінні означає пристосування до змінних зовнішніх умов, трансформація особистості під вимоги соціуму та соціуму під потреби особистості або ж цілої групи.

Вимушені переселенці – це люди, що вимушено покинули місце свого проживання через загрозу власному життю та здоров'ю, втративши при цьому певні ресурси, зокрема житло, роботу, соціальну підтримку з боку вже знайомого оточення та вимушені адаптуватися до проживання в кардинально новому оточенні та визначати, а потім і підкорюватися вимогам того суспільства, яке, при цьому забезпечує потреби вимушеного переселенця в їжі, житлі, коштах, роботі та надає захист на час війни.

Адаптація відбувається по-різному, відповідно до наявних у людини внутрішніх ресурсів (цінності, життєві орієнтири, прагнення, особистісні якості, характер, схильність до ментальних розладів або її відсутність, рівень тривожності та багато іншого). Так, при дезадаптації можливі психосоматичні прояви, такі як головні болі, хвороби, зниження імунітету, поганий сон, депресивні стани та інше. Разом з тим при позитивній адаптації людина отримує новий досвід, зростає як особистість, розширює світогляд та багато іншого.

У лютому 2022 р. Чехія відкрила для українських вимушених переселенців свій кордон та дозволила отримати знання з мови, працевлаштуватися, отримувати соціальні виплати, при потребі, їжу, освіту і медичну допомогу. Звичайно, якщо людина може працевлаштуватися, то вона буде отримувати мінімальні виплати. Саме це стимулюватиме її працювати. Проте Чеська Республіка продовжує піклуватися про вразливе населення нашої країни, що вимушені були переїхати, зокрема про людей з інвалідністю, дітей

та людей, що поки не знайшли роботи. Загалом допомога Чеської Республіки є надзвичайно важливою та цінною в наших нинішніх реаліях.

Варто зазначити, що й українці доволі непогано пристосувалися до умов життя у Чехії. Не останню роль у цьому зіграли так чинники як близькість мови і менталітету місцевого населення, про що додатково свідчать високі відсотки позитивного ставлення як місцевого населення до вимушених переселенців з України, так і навпаки.

Список використаної літератури:

1. Адамова Л. Допомога чеської республіки біженцям з України від почату вторгнення, LEX UKRAINE. Редакційна колегія. 2023. 273. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/58014/1/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%84%D0%A1_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%282023%292.pdf#page=273.
2. Аліханіді О. Біженці та переселенці України під час війни (на матеріалах соціологічного дослідження). 2023.
3. Бараняк І. Вимушена міграція, соціально-демографічний профіль, країни-реципієнти, біженці, нелегальна міграція, статевовікова структура, тимчасовий захист. Академічні візії. 2023. (24). URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/668>.
4. Бисага Ю. М., Белов Д. М., Нечипорук К. О. Закордонні українці та біженці: співвідношення конституційно-правового статусу. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. (2). 380 – 386. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282287>.
5. Блинова О. Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів. Актуальні проблеми психології. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. К. : Талком. 2016. Т. 9, вип. 9 С. 58 – 66. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/2026>.
6. Вишньовський В. Психологічна адаптація вимушено переміщених осіб, жертв воєнних конфліктів. Збірник тез Міжнародної наукової конференції „Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки“. 2022. с. 3 – 5. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/37882/2/MCTD_2022_Vyshnevsky_V-Psychological_adaptation_3-5.pdf

7. Войналович І. А., Кримова М. О., Щетініна Л. В. Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан і реалізація їх прав в Україні. 2014. с. 250 – 258. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32609766.pdf>.
8. Жданкіна Л. К. Біженці та притулок: виклики сучасності. Правові засади організації та здійснення публічної влади. 2022. С. 131. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/pravovi_zasady_organizaciyi_ta_zdiysnennya_publichnoyi_vlady_2022.pdf#page=132
9. Завгородня О., Краєва О. Психологічна допомога особам, вимушено переміщеним внаслідок російської агресії. Тези доповідей VII всеукраїнської науково-практичної конференції «сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінг» (25 – 26 квітня 2023 року). С. 46.
10. Закірова С. Українські біженці від війни: аналіз інформаційних ресурсів підтримки. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. (67). 2023. С. 54 – 81. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/organizacijno-metodicna_informacia/Zakirova%20S.%20Ukrainski%20bizenci%20vid%20vijni.pdf
11. Заяць В. Аксіологічний аналіз впливу релігійних та культурних цінностей на життя біженців у період українсько-російської війни. 2023.
12. Зуб М. Я., Демчик, К. М. Основні проблеми біженців з України та шляхи їх вирішення. Editorial board. 2022. С. 192.
13. Лібанова Е. Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 8 жовтня 2014 р.). Вісник НАН України. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/73424>.
14. Мельничук Ю. Г., Пірожков Є. І. ВПО, біженці, мігранти: нова реальність українців у рецепції ЗМІ (регіональний аспект на прикладі медій Чернівців).

Українські та світові медіа під час повномасштабного вторгнення РФ. 2023. С. 77 – 80.

15. Музиченко І. В. Вимушені переселенці: проблема соціально-психологічної адаптації. Освіта та розвиток обдарованої особистості Київ, 2016. Вип. 9. С. 18 – 21. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Otros_2016_9_6.

16. Наливайко Л. Р., Мамчур М. І. Внутрішньо переміщені особи та біженці: співвідношення понять. ВВК 2020. 83. С. 740.

17. Стадник І. О. Лінгвостилістичні засоби вербалізації концепту БІЖЕНЦІ у сучасному англійськомовному медіадискурсі та специфіка їх перекладу українською мовою. 2023.

18. Чехія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%85%D1%96%D1%8F>.

19. Щигельська Г. О., Криськов А. А. Біженці з України: сумні рекорди. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація бізнесу для сталого майбутнього: дослідження, діджиталізація та інновації». 2022. С. 200 – 202.

20. Янчук І. Медійне відлуння міграційної кризи: українські біженці в Європі. Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини. 2023. С. 117 – 119. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/14397>.

21. Holovko L., Korolyuk-Boyko L. Українські біженці в Італії: Діяльність та допомога карітасу і асоціації «MIST-II HJNTE». Demography and social economy. 50(4). 2022. С. 75 – 89.

22. Ruvachok I. Українські діти-біженці в Західній Німеччині після Другої світової війни: шляхи потрапляння та соціальні категорії. Scientific Notes of

Ostroh Academy National University, «Historical sciences» series. (31). 2020. C. 86 – 96.

ДОДАТКИ

Додаток А. Бланк інтерв'ю

Шановні респонденти, студенти спеціальності «Соціологія» НУЧК імені Т. Г. Шевченка вивчають проблеми адаптації вимушених переселенців з України до умов проживання у Чехії. Просимо Вас прийняти участь в опитуванні і відповісти на всі питання. Опитування анонімне. Ваші відповіді будуть використані виключно в узагальненому вигляді.

1. Чи звикли Ви до ритму життя у Чехії?

| | | |
|--------|-------------|-------|
| 1. Так | 2. Частково | 3. Ні |
|--------|-------------|-------|

2. Чи працюєте Ви зараз?

| | |
|--------|--------|
| 1. Так | 2. Ні. |
|--------|--------|

3. Якщо «Ні», то чи отримуєте соціальні виплати?

| | |
|--------|--------|
| 1. Так | 2. Ні. |
|--------|--------|

4. Оцініть, будь-ласка, Ваше матеріальне становище?

| | | | |
|----|---|----|--------------------|
| 1. | Коштів вистачає тільки на продукти | 4. | Живемо забезпечено |
| 2. | Вистачає на харчування і речі першої необхідності | 5. | Важко сказати |
| 3. | В цілому вистачає, але придбання речей тривалого вжитку викликає труднощі | | |

5. В яких умовах Ви проживаєте?

| | | | |
|--------------------------------------|--|---------------------|--------------------------|
| 1. Проживаємо у центрах для біженців | 2. Проживаємо разом з місцевими мешканцями | 3. Винаймаємо житло | 4. Придбали власне житло |
|--------------------------------------|--|---------------------|--------------------------|

6 – 7. Наскільки Ви задоволені якістю послуг у наступних сферах:

| | 1. Повністю задоволений | 2. Задоволений | 3. Важко сказати | 4. Не задоволений | 5. Повністю не задоволений |
|-------------|-------------------------|----------------|------------------|-------------------|----------------------------|
| 6. Освіта | | | | | |
| 7. Медицина | | | | | |

8. Оцініть, будь-ласка, Ваш рівень володіння мовою для побутового спілкування?

| | | | | |
|--------------|--------------|----------------|-------------------|------------------|
| 1. Відмінний | 2. Достатній | 3. Задовільний | 4. Не задовільний | 5. Важко сказати |
|--------------|--------------|----------------|-------------------|------------------|

9. Як, на Вашу думку, місцеве населення ставиться до вимушених переселенців з України?

| | | | |
|--------------|---------------|--------------|------------------|
| 1. Позитивно | 2. Нейтрально | 3. Негативно | 4. Важко сказати |
|--------------|---------------|--------------|------------------|

10. Як, на Вашу думку, вимушені переселенці з України сприймають місцеве населення?

| | | | |
|--------------|---------------|--------------|------------------|
| 1. Позитивно | 2. Нейтрально | 3. Негативно | 4. Важко сказати |
|--------------|---------------|--------------|------------------|

11. Вкажіть Вашу стать:

| | |
|-------------|-----------|
| 1. Чоловіча | 2. Жіноча |
|-------------|-----------|

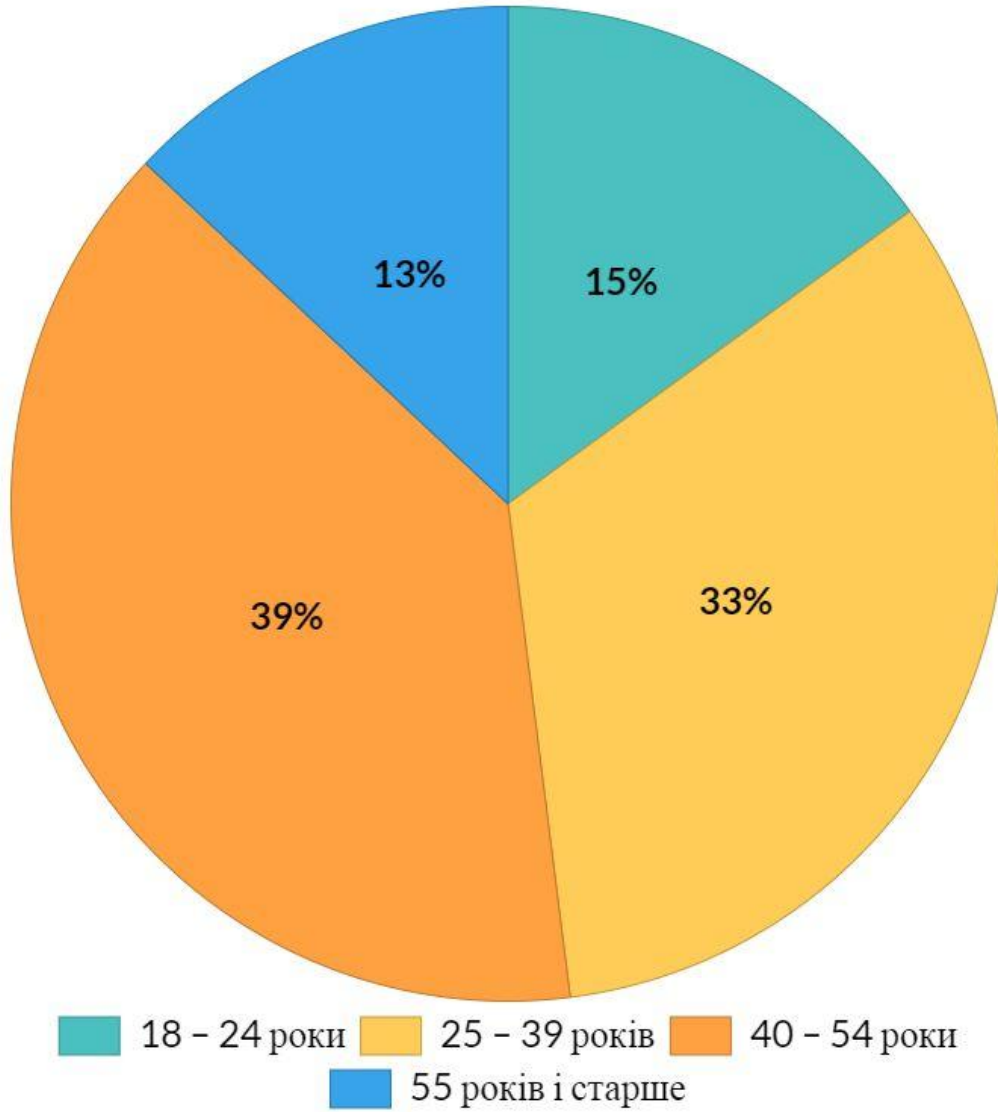
12. Вкажіть Ваш вік:

| | | | |
|-----------------|------------------|-----------------|-------------------|
| 1. 18 – 24 роки | 2. 25 – 39 років | 3. 40 – 54 роки | 55 років і старше |
|-----------------|------------------|-----------------|-------------------|

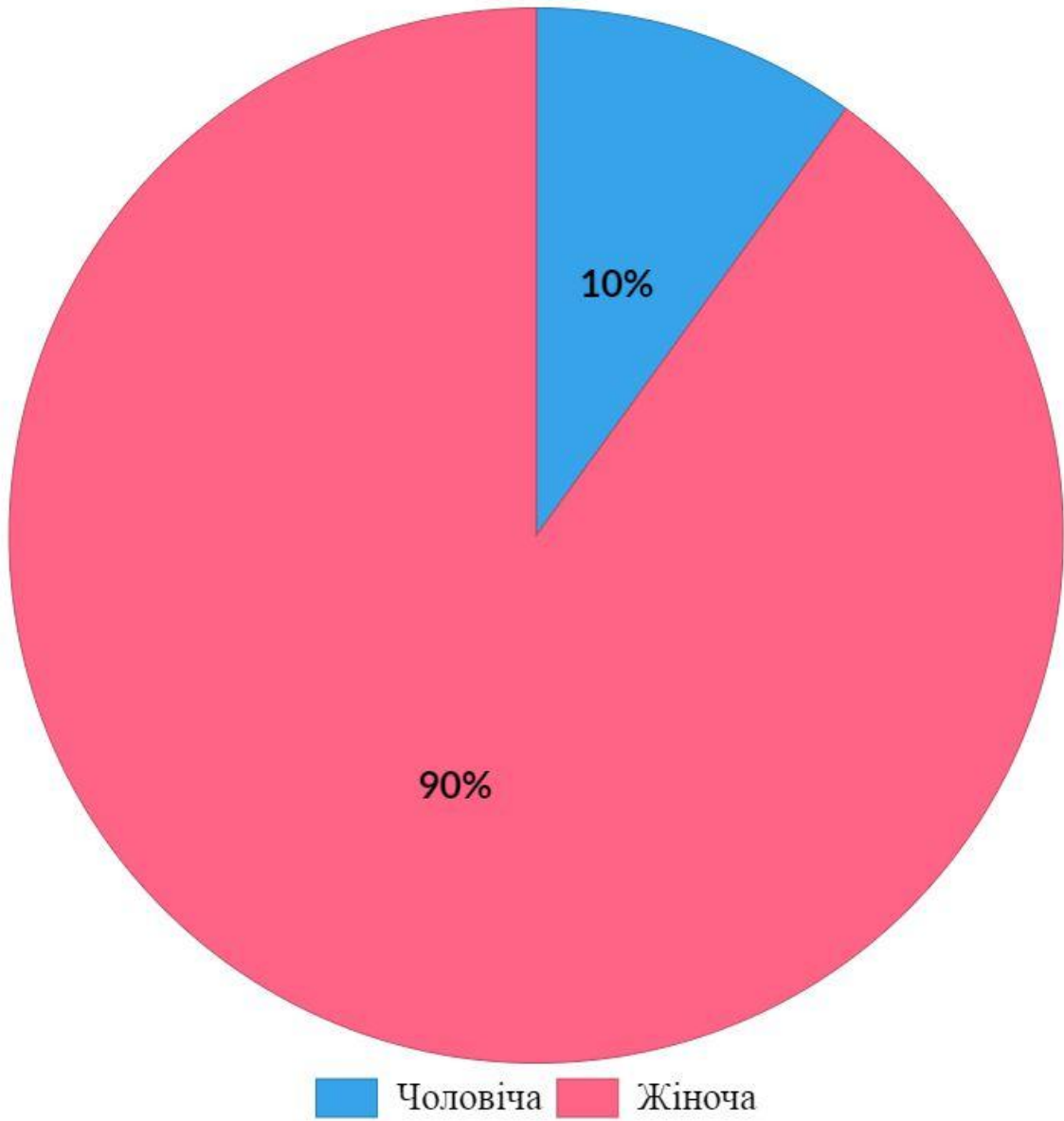
Дякуємо за участь в опитуванні!

Додаток Б
Соціально-демографічний склад респондентів

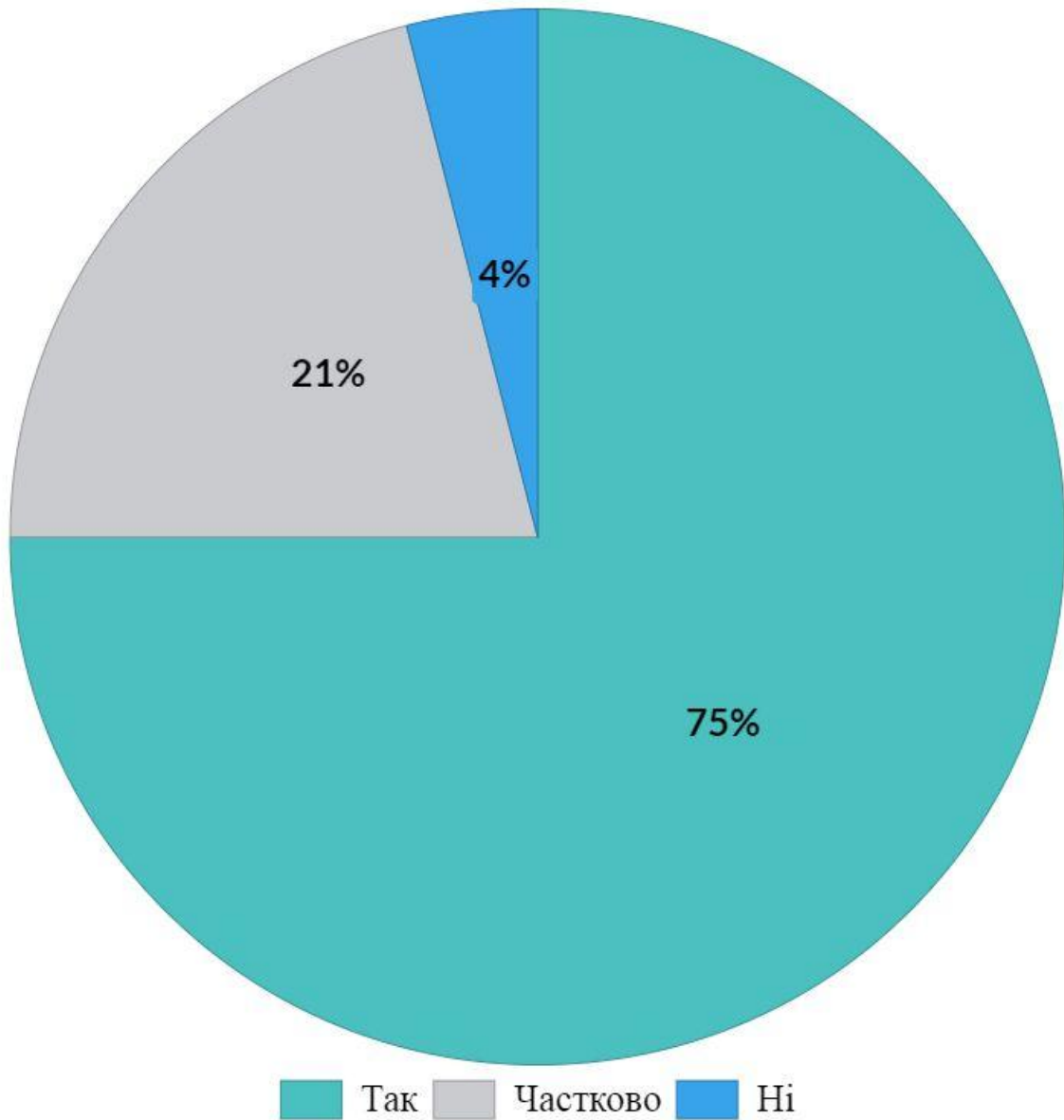
Вік



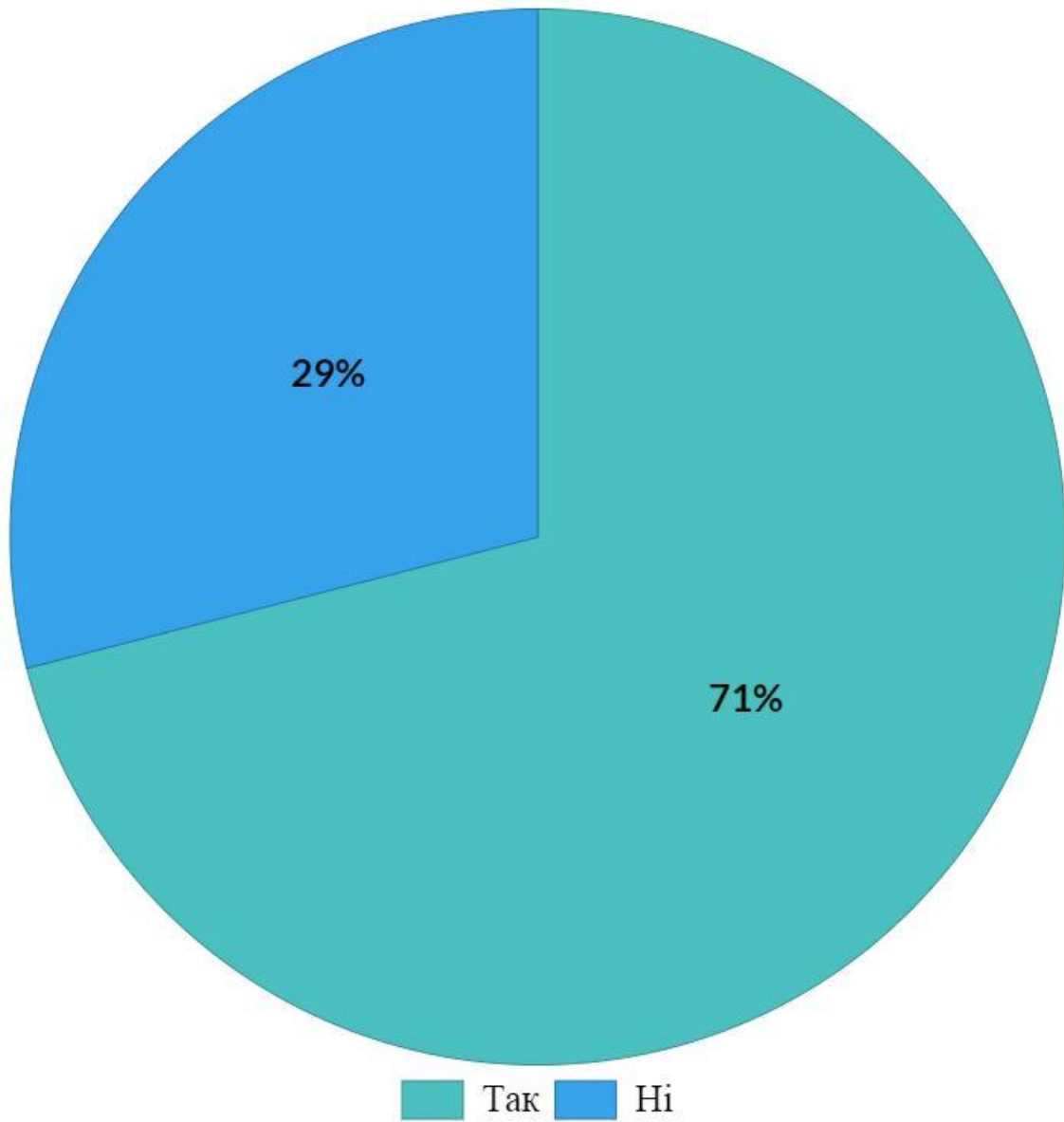
Стать



Додаток В

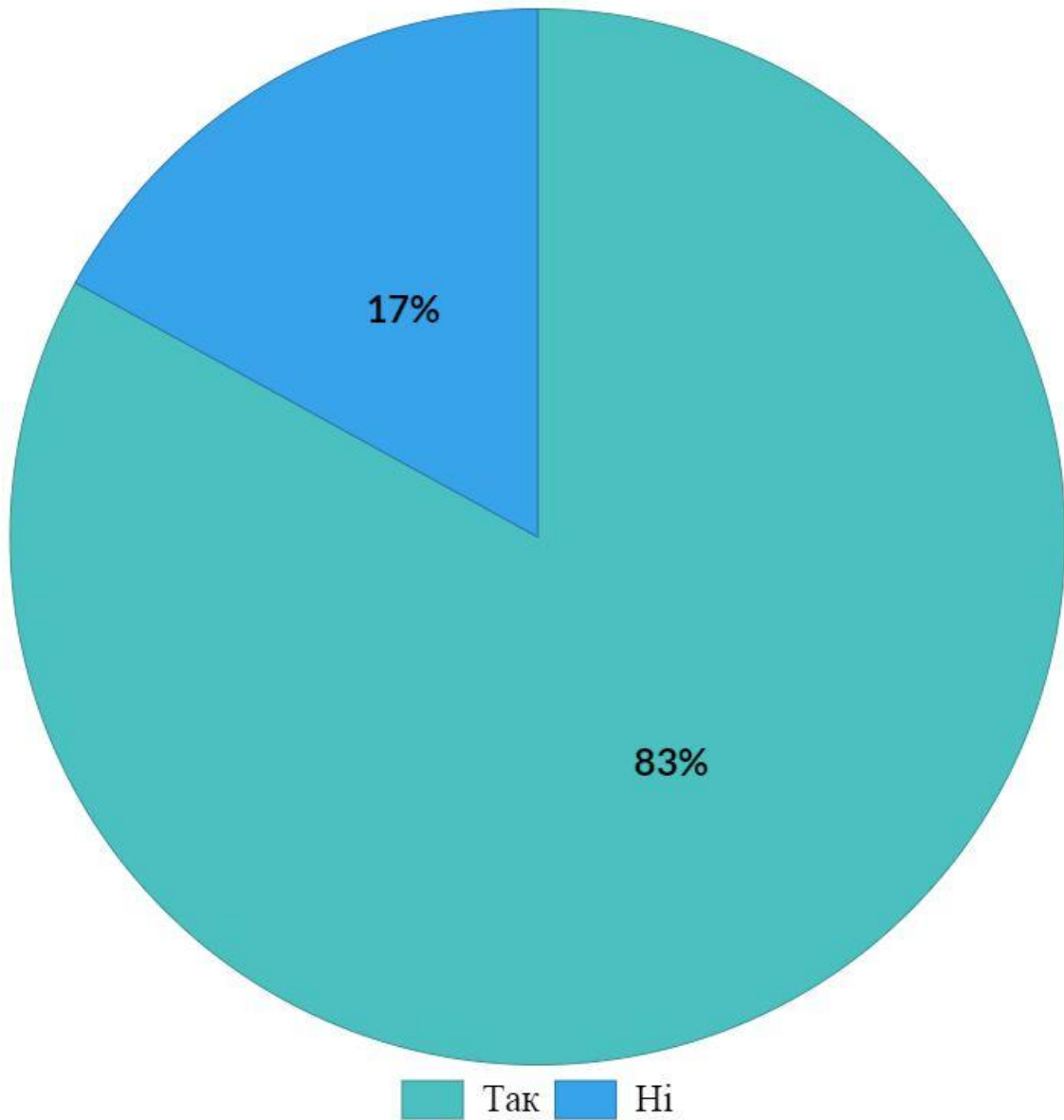
Чи звикли Ви до ритму життя у Чехії?

Додаток Г

Чи працюєте Ви зараз?

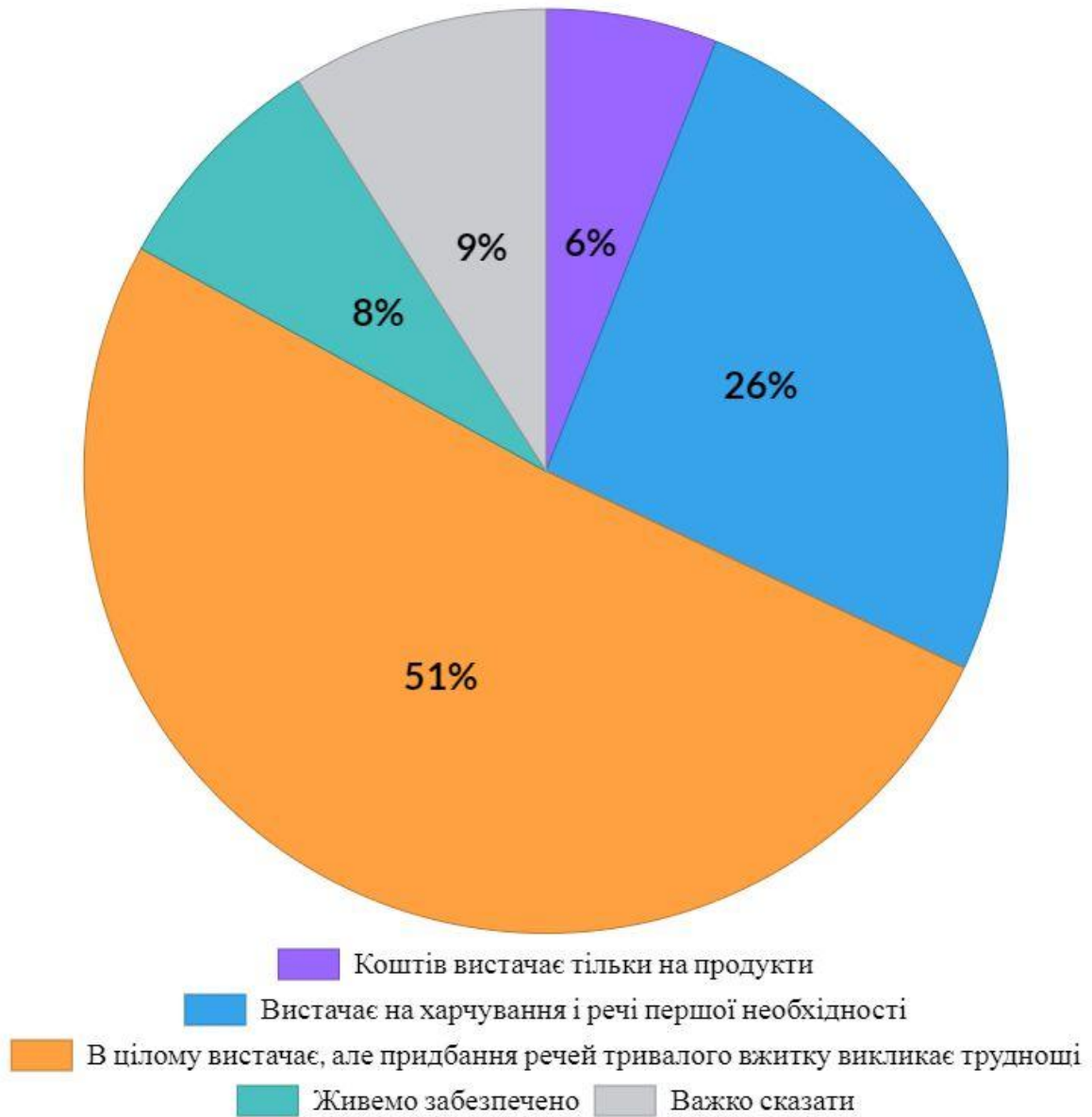
Додаток Д

Якщо «Ні», то чи отримуєте соціальні виплати?



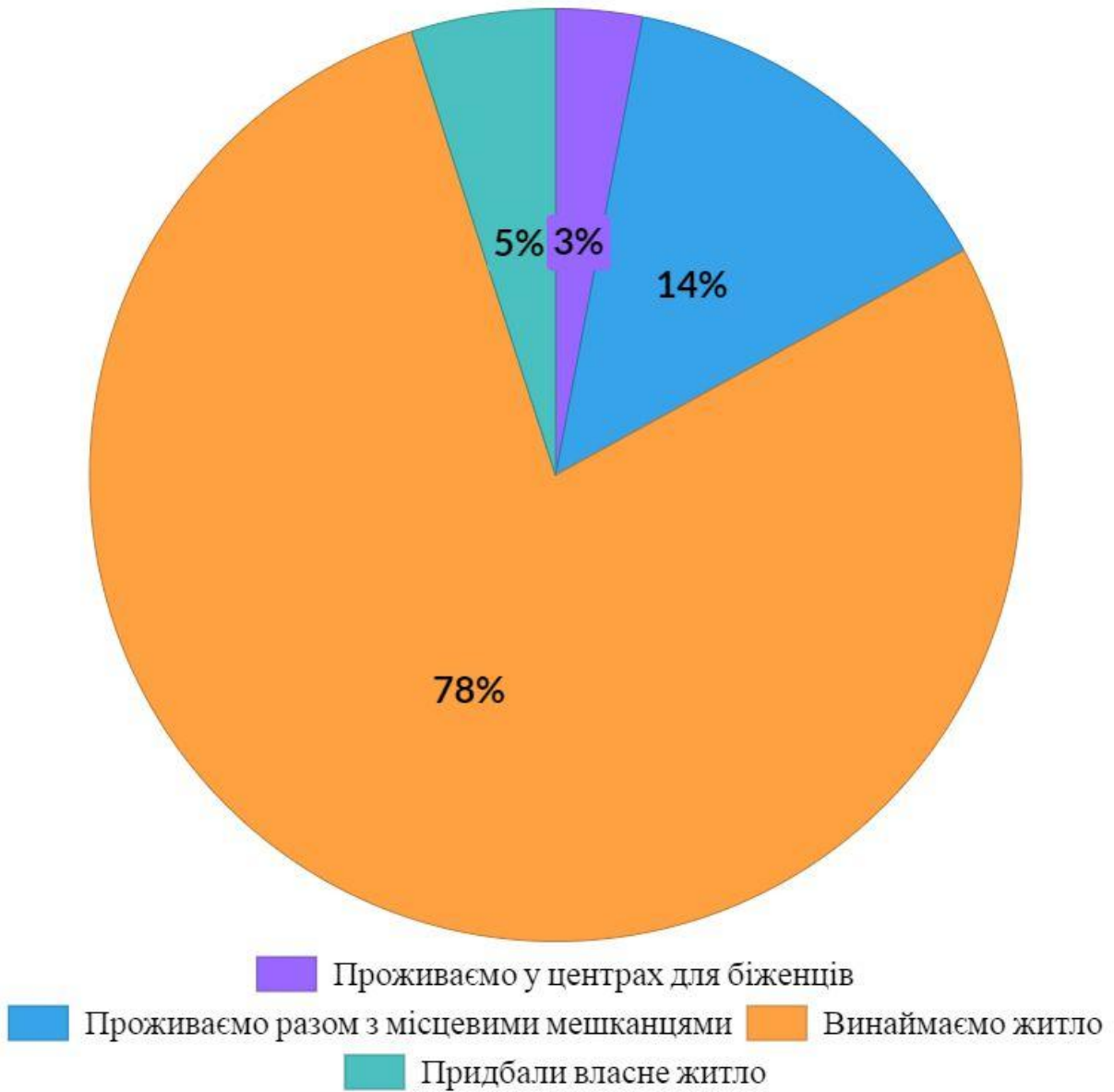
Додаток Е

Оцініть, будь-ласка, Ваше матеріальне становище?



Додаток Ж

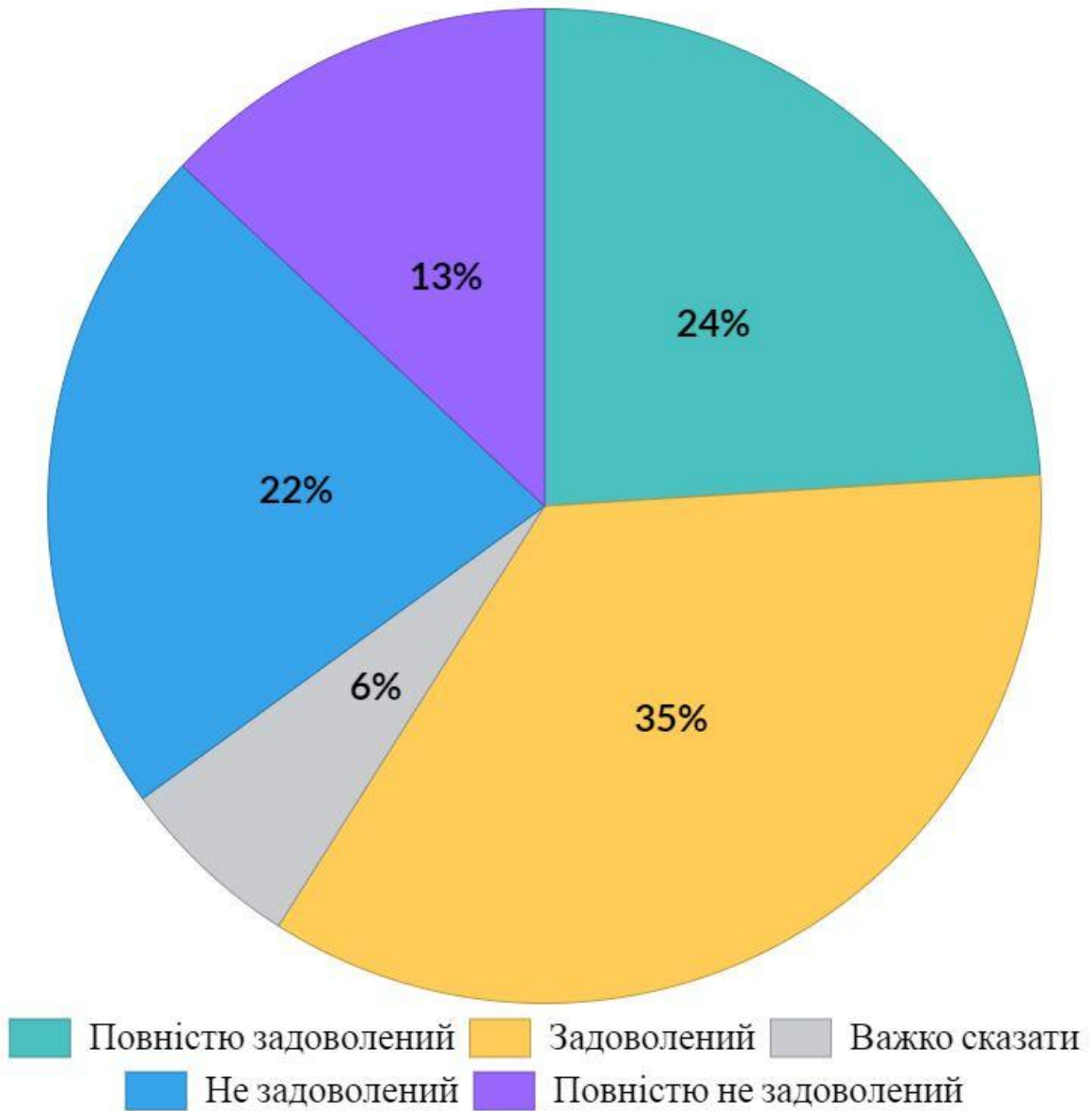
В яких умовах Ви проживаєте?



Додаток 3

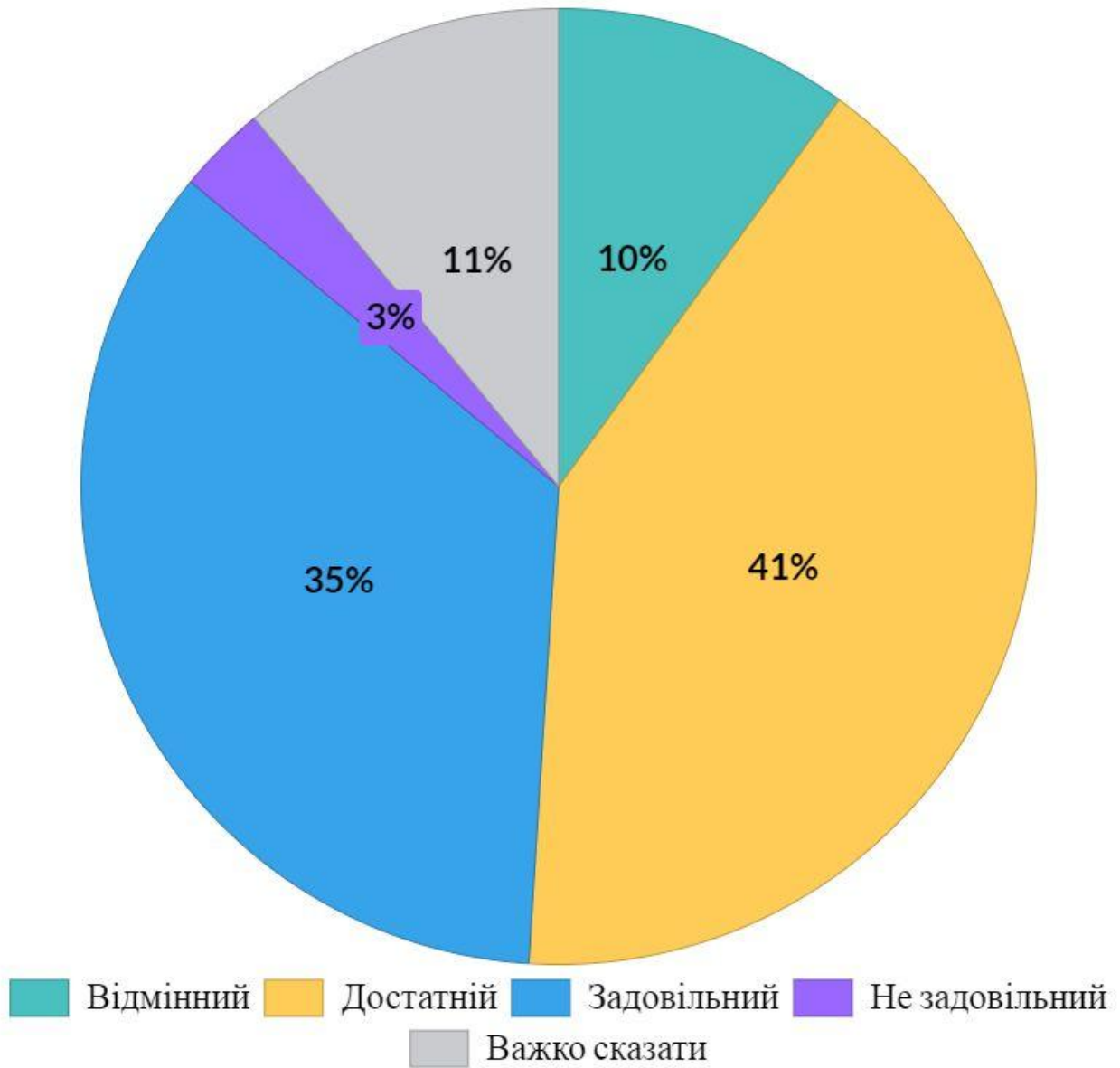
Наскільки Ви задоволені якістю освіти?

Додаток I

Наскільки Ви задоволені якістю медицини?

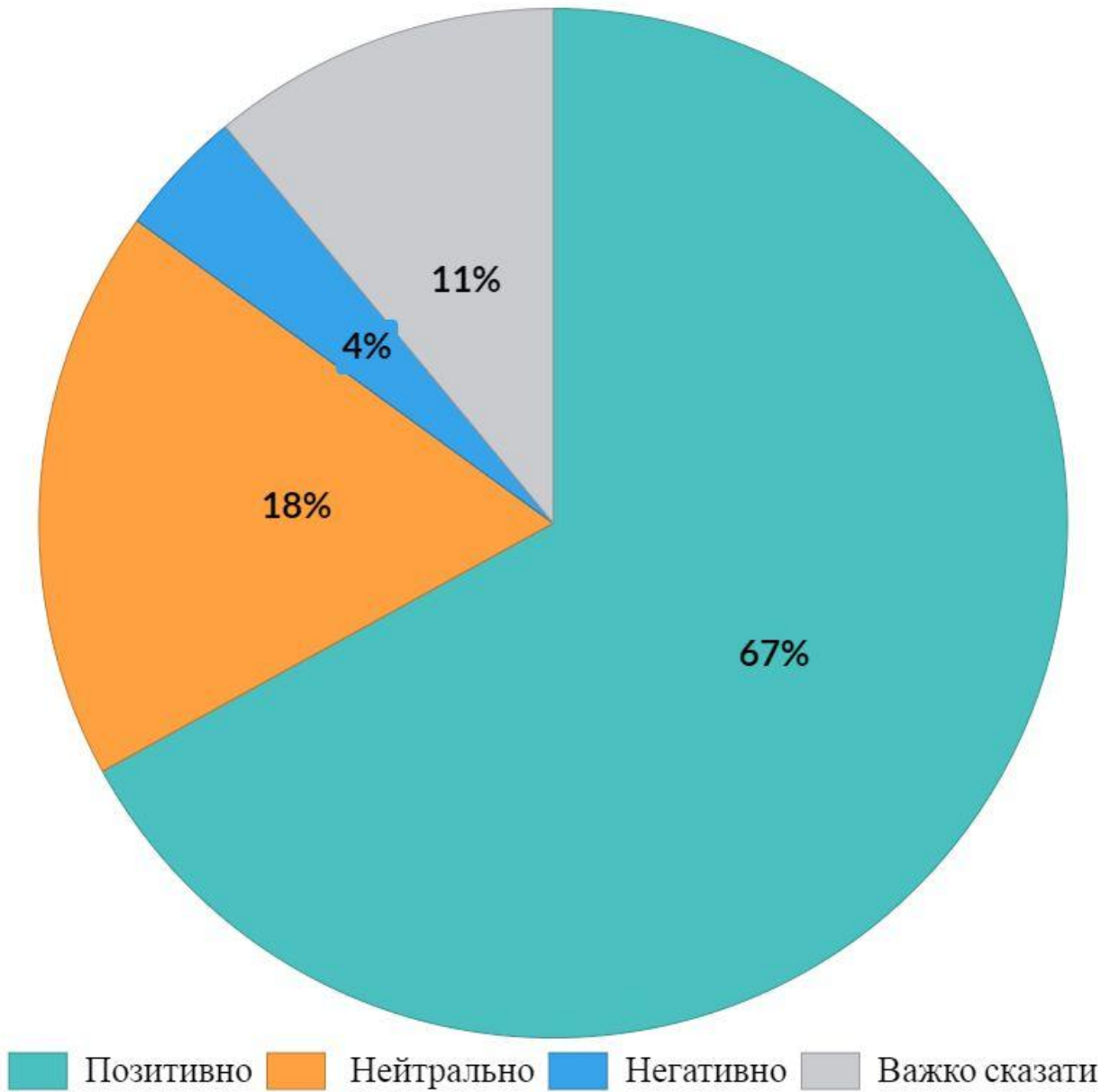
Додаток К

Оцініть, будь-ласка, Ваш рівень володіння мовою для побутового спілкування?



Додаток Л

Як, на Вашу думку, місцеве населення ставиться до вимушених переселенців з України?



Додаток М

Як, на Вашу думку, вимушені переселенці з України сприймають місцеве населення?

